

Виноградов В.**УДК 75.058:72«1880/1910»(477.75)****ДЕКОРАТИВНЕ МАЛЯРСТВО В АРХІТЕКТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЯЛТИ 1880-Х – 1910-Х РР.**

Анотація. У статті розглядаються особливості оздоблення громадської та житлової архітектури Ялти творами декоративного малярства у період модерну. Виявляються мотиви фасадного та інтер'єрного оздоблення. Аналізується будова схем розпису площин архітектури чистого модерну і стилізацій, зокрема, в орієнтальному дусі. Описуються засоби художньої виразності і техніки виконання.

Ключові слова: декоративне малярство, фасадний розпис, розпис полотен дверей, панно.

Аннотация. В статье рассматриваются особенности украшения гражданской и жилой архитектуры Ялты произведениями декоративной живописи в период модерна. Выявляются мотивы фасадного и интерьерного декора. Анализируется построение схем росписи плоскостей архитектуры чистого модерна и стилизаций, в орієнтальном духе. Описываются средства художественной выразительности и техники выполнения.

Ключевые слова: декоративная живопись, фасадная роспись, роспись полотен дверей, панно.

Summary. The article focuses on the embellishment of public and residential architecture in Yalta with works of decorative art during the modernism period. The new style that had been developing at that time heavily influenced motives and patterns of ornaments in decorative painting of the period.

The author believes that the motives of facade and interior decoration demonstrate a clear interaction of regional and pan-European art processes. He offers a structural analysis of various schemes of surface painting in the pure modernist architecture as well as in its stylizations, particularly in orientalism.

Passion for everything «oriental» was equalled to enthusiasm for all things Asian and seen as synonymous to exotic, mysterious, genuine and profound. Unlike ornamental mural schemes painted in the oriental style, ornamented schemes in the modernist works were mainly depicting flora. Their origin was mostly traced to applied graphic design.

Indeed it was the typography of the late XIX - early XX centuries that had led to emergence of a large number of motives that later were picked up by easel painting and decorative arts.

Applied decorative painting associated with artistic wood curving and based upon it was effectively used as a way of ornamental embellishment in Yalta's interiors of the late XIX – early XX centuries.

Decorative painting as an ornamenting way was used in the interiors of Massandra Palace in the form of panels and executed in watercolor on wood surfaces of planes and doorways lunettes.

Despite the limited amount of source material on decorative painting, the graphic nature of the compositions and the presence of painting in buildings of different styles and trends indicate widespread use of this type of decoration in Yalta in the mentioned period.

Keywords: decorative painting, facade painting, mural paintings of the door panels.

Вступ**Постановка проблеми.**

В оздобленні зовнішніх та внутрішніх об'ємів архітектури Ялти наприкінці XIX – на початку XX ст. застосовувалося декоративне малярство, що стало невід'ємним мистецьким складником архітектурно-просторового середовища міста. У синтезі мистецтв з архітектурою, поряд з художнім склом та декоративною керамікою, малярство створювало хроматичну поліфонію, прикрашаючи площини архітектурних об'ємів, моделюючи умовний простір усім спектром живописних засобів та композиційних закономірностей. Найбільш ефективно застосування малярства в архітектурі Ялти зазначеного періоду мало місце у сакральній архітектурі, де поряд зі стіновим розписом застосовувалась мозаїка, площини якої були домінуючими декоративними деталями в оздобленні такого типу архітектури. Досі декоративне малярство в архітектурному середовищі Ялти зазначеного періоду не було предметом системного дослідження мистецтвознавців. Результати натурних досліджень і аналізу джерельної бази (проекти зодчих, фотоматеріали зазначеного періоду) дають змогу розглянути особливості оздоблення творами декоративного мистецтва житлової та громадської архітектури Ялти періоду модерну. У статті розглядається малярство, яке входить до складу архітектурного ансамблю [1, с. 196].

Мета статті – розглянути розвиток та особливості оздоблення архітектурного середовища Ялти (від Гурзуфа до Фороса) творами декоративного малярства у період модерну. Дослідження охоплює найбільш характерні взірці громадських та житлових споруд історичних стилів, протомодерну і модерну.

Основна частина дослідження.

Різноманіття мотивів розпису площин громадської та житлової архітектури Ялти не дійшло до цього часу, не подолавши більше як столітній вік та недбале ставлення нащадків. Тому основним джерелом дослідження є фотографії, зроблені сучасниками або авторами архітектурних об'єктів, а також натурні дослідження розписів, що збереглися у незначній кількості.

Декоративне малярство в архітектурно-просторовому середовищі Ялти розглядається у таких групах: стіновий орнаментальний розпис зовнішніх об'ємів архітектури громадського та житлового призначення (фасадних площин), розпис внутрішніх об'ємів архітектури громадського та житлового призначення (стін, плафонів, плафонних розеток), розпис полотен та люнетів дверей.

У своїй статті, присвяченій архітектурному твору М. П. Краснова – палацу «Дюльбер», академік М. П. Кондаков зазначав, що стиль споруди дуже важко визначити, однак всі його головні частини відповідають звичайним європейським потребам усякого палацу [2, с. 732]. Не зважаючи на оцінку фахівця-сучасника, тепер очевидно, що споруда має всі ознаки стилізації східної архітектури у руслі модерну.

Вкраплення скандинавського модерну, які проявляються у опорядженні цокольної частини будівлі, більш виразною інтерпретацією орієнтальної архітектури. У «Дюльбері», збудованому М. П. Красновим у Місхорі 1895 року, фарбою розписувались модулі з алебастрової пластики [2, с. 733] на плафонах та на стінах. Розписи імітували майолику, однак спосіб імітації дозволяє розглядати ці синтетичні деталі і як твори декоративного малярства. На плафонах площини членувались схемами гіриха із заповненням дрібних геометричних форм рослинним іслімі, у той же спосіб компоувались розетки. На стінах – рельєфні розписні деталі, що окреслювали дверні та віконні проїми у вигляді лиштви, а також і розетки над дверними проїмами склалися з геометричних конструкцій – арматури, у яку вкомпоувались дрібні рослинні форми іслімі. Сталактитові карнизи алебастрової пластики склалися з геометричних форм і, ймовірно, не фарбувались. Палітру кольорів розписної алебастрової пластики, що імітувала майолику, зараз відтворити важко, але у композиціях, вірогідно, використовувались відтінки блакитного та зеленого кольорів.

Розглядаючи творчий доробок М. П. Краснова, виразним і раціональним у оздобленні виявляється мисливський будинок у мастку «Коккоз», створений зодчим для родини Юсупових у 1911 р. Не зважаючи на те, що споруда є поза географічними межами дослідження, варто у загальних рисах розглянути її оздоблення, щоб висвітлити творчий метод мистця. Будинок оздоблювався фасадним стіновим розписом, що простежується на фасаді з терасою, де колони і поруччя з баясінами та решітками виконані з профільованого дерева. Розпис стіни фасаду помітний під відлущеними шарами сучасної фасадної фарби. Геометричний розпис відтворював віконні лиштви і графічною схемою нагадував селяджуцький ланцюг. Контур стрічки елементів ланцюга був товщиною у межах 2 – 3 см. Колір стрічки ланцюга – кобальт синій.

Як наслідок орієнтальних студії, що велась упродовж усього ХІХ ст., «...виникла справжня пошесть орієнтальних захоплень, яка не проминула жодного великого поета, есеїста чи філософа. Шваб (Реймон (авт.)) відзначає, що захоплення всім «орієнтальним» ототожнювалося з аматорським або професійним захопленням усім азійським, що сприймалося як чудовий синонім екзотичного, таємничого, глибокого, первісного; це було пізніше перенесення далі на Схід того самого захвату перед грецькою та латинською античністю, який виник у Європі в роки Раннього Відродження» [3, с. 72]. У всіх видах мистецтва цей процес позначився запозиченням мотивів та декоративних технік з різних джерел мистецтва Сходу. Декоративне малярство чутливо сприймало схеми орнаментів, мотиви, «фрази» орієнтального мистецтва. Східна тематика розписів інтер'єрів використовувалась не тільки у спорудах, створених в орієнтальному дусі, але і в спорудах історичних стилів. Так, приміщення курорту «Суук-Су» в Гурзуфі, що був збудований у 1900 – 1903 рр. за проектом М. П. Краснова, були оздоблені в різних стилях, а вестибюль у двоповерховому курзалі – у східному дусі, з кілеподібними лопатними арками, орнаментований розписом у панелях зі схемою гіриха, а у міжаркових площинах – іслімі.

На відміну від орнаментальних схем розписів виконаних в орієнтальному дусі, орнаментальні схеми розписів стилю модерн мали здебільшого рослинне походження. Головним чином, їхнє утворення відбувалося у галузі прикладної графіки. Саме типографіка кінця ХІХ – початку ХХ ст. спричинила появу великої кількості мотивів, що були підхоплені станковим живописом і декоративним мистецтвом. Фотографія фасаду власного будинку архітектора М. П. Краснова, що збудований у 1902 р. (тепер приймальний відділ пансіонату «Зоря»), представляє фрагмент розпису еліптичної арки порталу. На площині аркової проїми, уздовж її форми, на світлому тлі було прописано кілька умовних смуг, утворених густо укомпонованим темним листям. Листя за формою нагадує форму червінки (або пальметки), між листям графічно проглядається фон. Тракткування листя характерне для графіки модерну. Листя у формі червінки по контурах смуг дрібнішало, наближаючись до форми еліпсу з невеликим однобічним загостренням. На цих смугах з темного листя, за схемою хвилястої лінії, були укомпоновані квіти, на зразок волошок. Хвилястий рух квітів на суміжних смугах утворював великі еліпси з квітів, що ритмічно повторювались по формі аркової проїми. Палітру кольорів визначити важко. За формою рослин мотив нагадує розписаний рельєф аркової проїми порталу «Марііно» (реконструкція арх. М. Краснова, 1900 р.). Фасадний розпис не зберігся.

Серед оздоблювальних інтер'єрних робіт в архітектурно-просторовому середовищі Ялти ефективно застосовувалося декоративне малярство, пов'язане з художнім деревом і створене на його основі (площині). Малярство, що збереглося до цього часу у Масандрівському палаці виконували випускники Петербурзького Центрального училища технічного рисування барона О. Л. Штігліца. Треба відзначити, що завдяки пильному ставленню М. Є. Месмахера, першого директора училища (з 1877 по 1896 роки) до запитів мистецького ринку, йому вдалося вдосконалити навчальний процес, відкрити різноманітні спеціальні класи художників декоративного мистецтва, зокрема, класи з художньої обробки деревини: різьби, випалювання і розпису.

Вид оздоблювальних робіт декоративним малярством застосовувався в інтер'єрах палацу у вигляді панно, виконувався аквареллю по дереву на площинах фільонки і люнету дверних проїм. З десяти розписів у палаці збереглося чотири, що виявили натурні дослідження. Один з розписів – на великій площині фільонки вхідних дверей у гардеробну, перед ванною кімнатою, два – на дверному полотні проїми протилежної стіни: на фільонці і на люнеті, що у формі еліптичної арки, і четвертий, – на зворотній стороні цих дверей. Автором малярства була петербурзька художниця О. О. Бедейман [4, с. 72]. Розпис виконувався аквареллю на заздалегідь погрунтованій лаком фільонці. Порода деревини цієї основи була світлішою (клен, ясен) за інші деталі дверного полотна, що переважно виконувались з червоного дерева і надавала бежевого відтінку тлу під розпис, як тонований ґрунт. Розпис реалістично відтворював на різних панно букети квітів без ваз, в ажурі делікатно виписаного листя. Основу букетів складали півонії і жоржини, а

також кілька видів польових квітів. Компонування рослин у букетах не мало характеру рафінованої академічної композиції, і таке вільне, але ритмічне, трактування натуралістичного квіткового мотиву нагадувало розпис в Ізницькій фаянсовій кераміці. Показова іррегулярність, однак, спиралась на урівноваженість тональних і кольорових плям, обрамлених ажурною зеленню, і свідчила про неабияку майстерність автора. Панно витримані в душі раннього романтизму і навіть дотичні до традиції рококо, у якій сад за вікнами відбивався у дзеркалах кімнат і повторювався в мотивах орнаменту. У темах рококо були важливі ознаки, що свідчили про звертання до неупорядкованої природи. У цьому стилі постала сила любові до меланхолії природи та сільського життя, що стала типовою для романтизму. Квітами були розписані плафони, вишиті шпалери, коминкові екрани, квіти були у деталях, при цьому надавалася перевага тим сортам квітів, які було видно з вікна [5, с. 32].

Подібне декорування мотивом квітів інтер'єру знаходимо на фотографії, що зроблена у 10-х рр. ХХ ст. у палаці «Харакс», створеного М. П. Красновим у душі шотландського шале (1905 – 1909 рр.). Приклад застосування декорованих квітковим мотивом шпалер цінний для дослідження тим, що виявляє тенденцію і в формоутворенні творів декоративного малярства цього періоду. Кімната зі світлими шпалерами та підлогою, опорядженою керамічною плиткою без орнаменту, обставлена білими меблями в стилі модерн. Над вікном на дерев'яних кронштейнах закріплені дерев'яний карниз, на якому обабіч вікна висять штори. Рисунок на світлих шторах контрастний – темний трояндовий куц, повторений за схемою рапорту, укомпонований у структуру решітки – арматури в накладний спосіб. Той же мотив постає у широкому (до 60 см) фризі шпалер, де трояндовий куц повторюється у стрічковому орнаменті за схемою хвилястого меандра. Фриз з трояндами був верхньою частиною світлих стінових шпалер, нижнє поле шпалер нюансно декороване вертикальними стрічками.

Висновки. Декоративне малярство, поряд з вітражем, – матеріально найбільш вразлива група оздоблення у синтезі мистецтв з архітектурою. Малярство підкреслювало площини архітектури або візуально моделювало умовний простір у межах замкнених композицій. Різноманіття підходів до створення художнього образу в малярстві відрізняє його від інших видів оздоблення. Відчуття виокремленості і тимчасовості станкового живописного твору, його пересувного характеру в оздобленні інтер'єру у декоративному малярстві змінюється на нерозривне поєднання, зв'язок з архітектурною площиною, перебуванням в ансамблі, в єдиній художній темі, незважаючи на нюансний чи контрастний спосіб взаємодії малярства і архітектури. Декоративне малярство засобами кольору і графічними мотивами збагачувало зовнішні та внутрішні об'єми архітектури, надаючи їй образної виразності і хроматичного завершення. Для громадської та житлової архітектури Ялти 80-х рр. ХІХ – 10-х рр. ХХ ст. характерне застосування розпису фасадів та інтер'єрів з використанням: геометричних схем орнаментів – гіриха, сельджуцького ланцюга, рослинного ієлімі в архітектурі орієнтального напрямку; рослинного орнаменту в архітектурі нового стилю з типовою для типографіки стилізацією основних елементів (листя, квіти, стебла). В інтер'єрах використовувалися композиції вільно компонованих рослинних мотивів панно, виконаних технікою акварелі на поверхнях філюнок і люнетів дверей, що пом'якшувало геометрію внутрішніх об'ємів архітектури. Не зважаючи на невеликий обсяг джерельних матеріалів з декоративного малярства, графічний характер композицій і наявність малярства в спорудах різних стильових напрямків вказує на широке застосування цього виду оздоблення у зазначеному періоді.

Примітки:

1. Декоративно-ужиткове мистецтво : словник / кер. авт. кол. Я. П. Запаско ; І. В. Голод, В. І. Білик та ін. – Львів : Афіша, 2000. – Т. 1. – 400 с. : іл.
2. Ялтинський Історико-літературний музей (ЯІЛМ) КН 77402 ПП 20510 Кондаков Н. П. Дворец в имени «Дюльбер» на Южном берегу Крыма. – 1899. – С. 731-734.
3. Саїд. Едвард В. Орієнталізм / Едвард В. Саїд // Пер. З англ.. В. Шовкун. – К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. – 511 с.
4. Пальчикова А. П. Массандра. Дворец. Парк. Усадьба : очерк-путеводитель / А. П. Пальчикова. – Симферополь : Сонат, 2003. – 160 с. : ил.
5. Дударець В. М. Садово-паркове мистецтво Європи та його особливості / В. М. Дударець // Вісник ХДАДМ. – 2010. – №1. – С. 29-33.